

ÉRTESSÍTŐ.

Die holländische Philosophie im neuerehuten Jahrhundert. Eine Studie von G. von Antal. Utrecht, Breyer 1888.

A czimzett, alig száz oldalra terjedő művet a M. Philos. Szemle mult évi III—IV. száma röviden bemutatta bár, érdekesnek tartjuk a rövid, de jól megírt munkára még egyszer visszatérni, annyival is inkább, mert szerzője, mint ezt azóta positive megtudtuk, magyar ember, Antal Géza pápai tanár.

Szerzőnk rövid, de világos képet ad a németalföldi philosophiai törekvésekről. Ime egy idézet könyvéből:

«A század első felében a holland bölesészet iránya — kiváló philosophusok: Wytenbach és van Heusde befolyása következtében — classikai, vagyis az ó-kori bölesészeti rendszerekre támaszkodott. Sőt van Heusde, mint a holland bölesészet jellemző vonását épen azon körülményt emeli ki, hogy itt az újabb speculatiók nem verhetnek gyökeret, mivel a holland nép jellemének a classikusok, s ezek közt különösen Plato felelnek meg legjobban. Ezen bizonyítgatások daczára, s daczára annak, hogy Wyttenbach részéről oly heves ostromot kellett kiállania, a kritikai iránynak is vannak tevékeny hivei, így van Hemert és Kinker, Hegel és Krause befolyása is érezhető, bár igen csekély mértékben.

Így uralkodnak az idealisztikus rendszerek a század első felében; 1851-ben megjelenik Opzoomer logikája, mely Mill és Comte munkáit véve alapul, Hollandiában az empirismusként utat tör. Az utána felépő bölesészek vagy közvetlen tanítványai Opzoomernek, mint Pierson, van der Wick és mások, vagy — ha mindjárt más irány hiveinek vallják is magukat — többé kevésbé az ő befolyása alatt állanak. Az empiristikus irányhoz tartoznak Scholten, Betz, l'Ange Huet; Spinoza rendszerét van Vloten, Herbartét Hartsen képviselik. Land a kritikai bölesészet hívének nevezi magát. A Németországban támadt

nagy Kantmozgalom s a «Zurück auf Kant» jelszó Hollandiában is visszhangra lelt s egy kis Kant-irodalmat teremtett, melynek legnagyobb része azonban középen aluli; dicsérettel kiemelendő Du Marchie van Voorthuysen alapos tanulmánya Kant ismeretelméletéről Schopenhauer eszméinek Spruyt éles eszű képviselőjük. Fichte és Ulrici theistikus iskolája is számlál, theologusok közt, követőket, kik közül mi csak az ismert exegetát, Docdest, említjük fel».

Legrészletesebben s bizonyos elismeréssel foglalkozik szerzőnk Opzoomerrel, kitől: «Az aesthetikai érzék, mint egyik ismeretforrásunk» cím alatt *Lakatos* Sámuel beható tanulmányt közölt e folyóirat 1885 évi VI. számában.

Opzoomer életét és munkásságát, szerzőnk fejtegetései után a következőkben mutatjuk be. Cornelis Wilhelmus Opzoomer 1821 szept. 20-án Rotterdámban született. Nagy tehetségei már tanuló korában ismertté tették nevét, különösen Da Costa, a jó nevű költő ellen vivott polemiája költött tágabb körben viszhangot. Alig volt huszonnégyszeres éves, mikor Utrechtben megkapta a philosophiai katedrát, mely Schröder halálával üresült meg. Azóta állandóan Utrechtben él. Hivták bár Leidaba, Strassburgba, de ő hű maradt korábbi állásához, sőt visszantaszította a hollandi igazságügyminiszteri tárczát is, hogy tanár maradhasson. 1862 óta a holland kir. tudományos akad. másod elnöke.

Opzoomer sok oldalú ember, ki a szépirodalom, a philosophia, a theologia, a jogtudomány terén nevezetes munkásságot fejtett ki. Mint stilista és műfordító is jó nevet szerzett magának. Lefordította Hebel: *Allemanischen Gedichtejét*; Sophokles *Antigonejét*; Shakespeare: *Julius Caesarját*. Reánk azonban főként philosophiai munkássága tartozik. E téren álláspontja az ötvenes években sajátságos empirismus volt. Pályája kezdetén pedig Krausenak volt követője. Azonban nem sokáig maradt Krause követői közt. Az empirismus vonzza. Ugy találja, hogy az empirismus házában kényelmesebb a lakozás, mint azokban a légvárakban, melyeket Fichte, Schelling, Hegel épített. Nem hunyt azonban szemet az empirismus vég eredményei előtt. Jól látja, hogy ez úton csupán az értelmi szükségleteknek tehet eleget, s nem egyúttal kedély szükségleteinek. Új utat igyekszik tehát törni, mi közben a tudományt a hittel kiengesztelni véli. Ez adja meg empirismusának azt a sajátságos jelleget, melyről szólunk.

Ennek jellemzésére idézzük huszonötéves tanári jubileuma ünnepén tartott beszédének következő passzusát: «A mint a tapasztalatot

elismerték a tudomány művelése ösvényének, nem kevésbé fontos feladattá vált a tapasztalás módszerének megfigyelése, melyen, közbeismerés szerint, igazsághoz jutunk. Így lőn a természettudományok módszere s az a bizonyosság, hogy e módszer a szellemi tudományok terén is alkalmazható, a kutatás fontos részévé.» Másutt így szól: «Arra határoztam magamat, hogy általános emberi képzeteinket veszem vizsgálódásom tárgyává s próbára teszem, miként válnak egymásnak támaszokká. Ha aztán e vizsgálódás különböző s önálló képzet körök-höz vezet, arra kellett következtetnem, hogy az ismeretnek ugyanannyi forrását vegyem föl. Így képeztem ki azt a tanomat, mely az ismeret öt forrásáról szól. Ezek elseje az érzéki észrevétel; ehhez járul az érzéki érzem; harmadik a szépérvék; negyedike az erkölcsi érvék; s végül ötödik a vallásos érvék!

Opzoomer e tétélei, látnivaló, kihívják a kritikát, s maga szerzőnk, minden rokonszenve mellett is a nagy tehetségű holland bölcsész iránt, nem egy alapos észrevételt tesz rendszerére.

J. G. Fichte und seine Vorgänger, von Kuno Fischer. Zweite neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, 1890.

E terjedelmes, kilenczedfélszáz oldalra terjedő bölcsészeti mű, most jelent meg második kiadásban és ötödik kötetét képezi Kuno Fischer az újabb bölcsészet történelme című nagy munkájának. E jelentékeny irodalmi vállalat, melynek nevezetes része van abban, hogy a bölcsészeti érdeklődés Németországban ébren van tartva, eddig a következő kötetekkel jelent meg: I. *Descartes és iskolája*; első rész: Descartes; második rész: Spinoza. Három kiadást ért meg. II. *Leibnitz*, szintén három kiadást ért meg. III. *Kant*, első rész: A kritikai philosophia keletkezése és alapvetése. Három kiadást ért meg. IV. *Kant*, második rész: A Vernunftsystema a Vernunftkritika alapján. Három kiadást ért meg. V. a fentcímzett; s végül VI. *Schelling* első és második kötete.

Napjainkban nem egy oldalról irányul újból a figyelem Fichte bölcsészeti álláspontja felé, jeléül annak, hogy van egészséges mag rendszerében. Ez egészséges magot pedig a jövő, nagy vonásokban készülő bölcsészeti rendszerének érdekében, szükségessé vált értékesíteni: Kuno Fischer nem csekély szolgálatot tett jelen művével az elvont eszmék kedvelőinek, mert erősen kidomborította mindazt, a mi fel fogása szerint Fichte rendszerében maradandó. Könyve négyfejzétből